

<https://doi.org/10.15407/fd2025.01.192>

УДК 177.9+325.1

Світлана БАЛІНЧЕНКО,

кандидат філософських наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу історії зарубіжної філософії,

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

sp.balinchenko@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-8345-0522>

ПРОПОЗИЦІОНАЛЬНІ ПОХИБКИ МОДЕЛЮВАННЯ МАЙБУТНЬОГО В КОНТЕКСТІ ПРАГМАТИЗМУ Ч.С. ПІРСА: НА ПРИКЛАДІ ПОСТКОНФЛІКТНИХ СЦЕНАРІЇВ

Ч.С. Пірс у публікаціях періоду 1902—1905 років (зокрема, «Що таке прагматизм?»), пояснюючи головні положення прагматизму, вдається до категорій «переконавання» (belief) і «сумнів» (doubt) як таких, що характеризують протилежні стани — самодостатньої звички означення та руйнування звичних уявлень. Відповідно, Ч.С. Пірс вказує на можливості й обмеження опису та оцінки вірогідності майбутніх дій як єдиної сфери практики, до якої можна застосувати самоконтроль у значенні самопідготовки за допомоги переконавання та сумніву — до рефлексії, яка настане вже після того, як дії відбудуться, і виключатиме можливість самодокору. В публікації запропоновано до обговорення у філософській спільноті ідею застосування прагматистського інструментарію переконавання, сумніву та означення до сценаріїв, що характеризуються невизначеними хронологічними межами та відтермінованими наслідками, зокрема до створених під час різних фаз російсько-української війни сценаріїв постконфліктного майбутнього. Відтак, уточнення Пірсової дихотомії «переконавання—сумнів» у вигляді динамічної модальної шкали «переконавання, в значенні переконаності в необхідності реалізації даного сценарію майбутнього (Belief) — передба-

---

Цитування: Балінченко, С. (2025). Пропозиціональні похибки моделювання майбутнього в контексті прагматизму Ч.С. Пірса: на прикладі постконфліктних сценаріїв. *Філософська думка*, 1, 192—207. <https://doi.org/10.15407/fd2025.01.192>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

чення (*Prediction*) — очікування, в значенні ймовірності (*Expectation*) — припущення (*Supposition*) — сумнів (*Doubt*)» (*B(PES)D*) застосовано в оцінюванні пропозиціональної адаптивності сценаріїв, з огляду на невизначеність тривалості майбутніх викликів, а також ресурсу індивідуальної та колективної стійкості. Зосібна у статті розглянуто запропоновані до 2022 року соціальні та економічні сценарії реінтеграції окупованих територій з урахуванням зміни прогнозів з початку повномасштабного російського вторгнення, а також пропозиціональної адаптації сценаріїв до зміненого означення реалій внаслідок масштабних міграційних процесів та безпечних ризиків, актуалізованих під час цієї фази війни.

Ключові слова: Пірс, переконання, сумнів, моделювання майбутнього, стійкість, справедливість, Україна.

Проводячи демаркацію між моделюванням постконфліктних сценаріїв за умов невизначеності та процедурою менеджменту ризиків, пропоную звернутись до інструментів «опису майбутнього» і оцінки вірогідності припущень, запропонованих Ч.С. Пірсом в низці праць, присвячених прагматизму, періоду 1902—1905 років, та інтегрованих в низку сучасних теоретичних підходів до прогнозування кризових змін в соціальній реальності. Зокрема, серед них варто зазначити дослідження майбутнього та причинно-шаровий аналіз (*Futures Studies, Causal Layered Analysis (CLA)*) (Inayatullah, 2004), а також оцінку сценаріїв сталого розвитку в термінах впливу теперішнього на майбутнє (*present-for-the-future*) (Groves, 2019) та доктрин ведення воєнних дій (зокрема, сумнозвісний рефлексивний контроль, що є визначальним в радянсько-російській версії гібридної війни (Thomas, 2004), а також «петлю Бойда», більш відому як мілітарний «цикл COPD/OODA loop» (спостереження — орієнтація — рішення — дія) (Burch, 2024).

За Ч.С. Пірсом, раціональне значення будь-якої пропозиції локалізовано в майбутньому, адже в кожному окремому випадку лише майбутні дії підлягають раціональному контролю з боку суб'єктів. Тож для того, щоб таке значення можна було застосувати до всіх ситуацій і призначень, яких стосується пропозиція, сама пропозиція має бути узагальненим описом передбачуваних нею феноменів («...in order that that form of the proposition which is to be taken as its meaning should be applicable to every situation and to every purpose upon which the proposition has any bearing, it must be simply the general description of all the experimental phenomena which the assertion of the proposition virtually predicts» (Peirce, 1965: p. 261)). Відтак, цікавою видається ідея застосування прагматистського інструментарію переконання, сумніву та означення до оцінки сценаріїв постконфліктного майбутнього, створених в умовах різних фаз війни, що характеризуються невизначеними хронологічними межами та відтермінованими наслідками.

Слід зауважити, що оскільки російська агресія триває з 20 лютого 2014 року (Про відсіч збройній агресії, 2015), деякі постконфліктні сце-

нарії вже обговорювались до 2022 року, втім, вони вочевидь потребують переоцінки з урахуванням нових даних і уточненої динаміки. У цій публікації запропоновано до обговорення соціальні прогнози (планування у сфері освіти, громадянської обізнаності, соціальної згуртованості), а також соціальні та економічні сценарії реінтеграції окупованих територій до і після російського повномасштабного вторгнення 2022 року. Дослідження методологічно базується на вторинному аналізі даних опитувань і статистичних даних з відкритих джерел за період збройної агресії, а також на аналізі наукових публікацій і офіційних документів та звітів. Порівняння контексту створення і функціонування моделей майбутнього, а також оцінка критеріїв зіставлення і основних індикаторів реалізовано із застосуванням компаративного методу. Також запропоновано соціально-філософську оцінку практичних дискурсів, що впливають на прогнозування, в термінах «справедливості» — в прагматистському значенні цієї ідеї як рушійної сили узагальнення текстового факту, що впливає на актуальність одиничного, до дії, здатної регулювати людську поведінку (Peirce, 1965: pp. 261, 265), а також з огляду на сучасні підходи до визначення «спірних по суті понять» в теорії збройного конфлікту (Forster, Taylor, 2022: p. 98).

З огляду на зазначений контекст зіставлення сценаріїв невизначеного майбутнього, основні дослідницькі питання можуть бути сформульовані таким чином: *Яким є вплив практичних дискурсів на розробку сценаріїв із відкладеним терміном реалізації, зокрема у форматі постконфліктного планування в умовах невизначеності, що виникає під час війни? Якими є пропозиціональні обмеження (похибки) застосування концепту «справедливість» у моделюванні майбутнього в кризових умовах?*

У ролі основних критеріїв оцінки сценаріїв пропоную розглядати пропозиціональну адаптивність і діапазон шкали «переконання-сумнів», що дозволяє враховувати похибки моделювання в уточнених версіях сценаріїв майбутнього в контексті сучасних дискусій щодо прагматистського підходу до інтерактивного пізнання реальності, що не обмежується описом і орієнтоване на практичні результати, з урахуванням середовища. Зокрема, під пропозиціональною адаптивністю (похибкою) сценаріїв у статті пропоную розуміти гнучкість означення явищ реальності в умовах невизначеності, співзвучну сучасному баченню наслідків прагматичного повороту в термінах енактивізму (зокрема, в аспектах рефлексії та обмірковування), де репрезентація (опис) дійсності поступається практичному конструюванню і уточнюється в умовах зміни контексту. Прикладом такої пропозиціональної похибки в умовах війни може бути зміна семантики і предикатів опису внутрішнього переміщення в сценаріях залежно від того, як змінюється масштаб і політичний контекст міграції, а також вплив внутрішньо переміщених осіб на спільноти переміщен-

ня, до і після 2022 року. Шкала «переконавання—сумнів» у статті вказує на умовний модальний діапазон: «переконавання, в значенні переконаваності в необхідності реалізації даного сценарію майбутнього (Belief) — передбачення (Prediction) — очікування, в значенні ймовірності (Expectation) — припущення (Supposition) — сумнів (Doubt)» (далі в тексті — В, Р, Е, S, D, відповідно). Знаки «>» та «≥» застосовано в тексті в описах станів шкали не лише в математичних значеннях «більше» та «більше або дорівнює», а й для семіотичної алузії на пірсів приклад індексу-флюгера, стрілка якого вказує на напрям вітру та привертає увагу до цього напрямку (Peirce, 1965: p. 109). Відповідно, в описі шкали, ці знаки вказують на вектор впливу в модальному діапазоні шкали, що зумовлює оцінку сценарію майбутнього. Уточнення шкали в модальному діапазоні дозволяє розширити дихотомічний підхід Ч.С. Пірса до оцінки станів (сумнівно-го і «неспростовного за допомоги сумніву» (doubt / unassailable by doubt) (Peirce, 1965: p. 257)), з метою визначення динаміки моделювання майбутнього під час зміни контексту і базових пропозицій, в межах сучасної тенденції подолання «прагматистської помилки» (pragmatic fallacy) описів нормативних підстав та припущень, що мають бути приведені у відповідність до практики (Fossen, 2019; Wu, 2024).

Між пророцтвом (fortune telling) і метафізичним базіканням (metaphysical gabble): застосування підходу Ч.С. Пірса до моделювання майбутніх подій

У 2004 році, Тимоті Л. Томас, аналітик Управління іноземних воєнних досліджень (FMSO, США), зіставляючи радянсько-російську воєнну доктрину управління майбутніми подіями, рефлексивний контроль, та концепцію управління перцептивними процесами, що застосовується з метою моделювання майбутніх процесів і поведінки у воєнній традиції США, звертає увагу на паралелі між рефлексивними процесами, засадничими для прогнозування та управління майбутнім у воєнній сфері, та категоріями філософії Ч.С. Пірса, припускаючи, що сучасне моделювання майбутніх подій походить саме від них (Thomas, 2004: p. 251). Зокрема, Т.Л. Томас вказує на те, що, в контексті воєнних сценаріїв, «рефлексивний контроль визначається засобами повідомлення партнеру чи опоненту спеціально підготовленої інформації, з метою схвалення того до добровільного прийняття заздалегідь визначеного рішення, сприятливого для ініціатора цієї дії» (Thomas, 2004: p. 237), отже, він передбачає такі процеси: усвідомлення ситуації (Situational Awareness), контроль відчуттів, волевиявлення та мислення (Reflexive Control: Feelings, Free Will, Thinking) та оцінку реальності (Reality), що відповідають за змістом естетичним,

етичним та семіотичним елементам філософії Ч.С. Пірса, а також його підходу до усвідомлення ситуації та практичних наслідків «імітації» ймовірного ходу мислення та дій іншої людини; що дозволяє застосовувати в моделюванні фільтри — сукупності концептів, знань, ідей та досвіду, що визначають майбутню поведінку (Thomas, 2004: pp. 241, 251).

Сценарії соціальних процесів, що створюються в невизначених умовах, наприклад, моделювання постконфліктного майбутнього під час війни, також спираються на низку фільтрів, серед яких можна зазначити не лише оцінку тривалості війни та повоєнного відновлення, припущення щодо змін в економічному та політичному просторах, а й сукупність концептів, що надають ціннісної значущості реалізації сценаріїв: справедливість, згуртованість, відповідність внутрішнім і глобальним цілям, захищеність, та інші. Відтак, зважаючи на такі фільтри, варто звернутись до запропонованих Ч.С. Пірсом визначень переконання (belief) та сумніву (doubt), з метою визначення екстремумів зазначеної вище шкали модального діапазону, що уможливорює оцінку пропозиціональних похибок в сценаріях щодо майбутнього в невизначених кризових умовах.

У роботі «Що таке прагматизм?» (*What Pragmatism Is?*), опублікованій в «Моністі» (*The Monist*) в 1905 році, Ч.С. Пірс визначає переконання як звичку, що, «подібно до інших звичок, є (до моменту зустрічі з якоюсь несподіванкою, що спричиняє її руйнування) самодостатньою» (Peirce, 1965: p. 257). На відміну від переконання, сумнів є відсутністю (privation) звички, що стає передумовою безладної (erratic) дії, яку повинна заступити звичка. З огляду на це, Ч.С. Пірс вводить поняття самоконтролю щодо майбутніх дій (self-control over future actions), що означає не те, що суб'єкт довільно приписує певні ознаки майбутньому, а радше те, що вже процес самопідготовки надасть майбутній дії такої характеристики, за якої буде відсутнім чи зведеним до мінімуму відчуття самодокору, під час обмірковування дії вже після того, як вона відбулась; також рефлексія на цьому етапі є частиною самопідготовки до дій в наступній ситуації такого роду (*Ibidem*). Відтак, моделювання майбутнього з урахуванням шкали «переконання-сумнів» стосовно окремих аспектів за наявності комплексного шоку, спричиненого реалізацією однієї з можливих версій сценарію (на кшталт фази повномасштабного вторгнення після тривалої гібридної фази війни), надає ресурс самопідготовки, достатній для адаптації сценарію до нових варіантів розвитку ситуації та зміни ключових індикаторів успішності, адже уявлення про ймовірний практичний ефект об'єкта нашого міркування і є, в цілому, уявленням про об'єкт («Consider what effects that might conceivably have practical bearing you conceive the object of your conception to have. Then your conception of those effects is the WHOLE of your conception of the object» (Peirce, 1965: p. 259)).

Пропозиціональна пастка: опис сценарію та опис майбутнього

У дослідженні сценаріїв щодо України цікавою уявляється динаміка опису очікуваного майбутнього у сфері безпеки та розвитку (по етапах війни, до і після початку повномасштабного російського вторгнення: «*Рамкова програма партнерства між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй на 2018—2022 роки*» (2018) та «*ООН в Україні: перехідна рамкова програма: вересень 2022 р. — грудень 2023 р. Порятунк життів. Зміцнення систем. Розбудова стійкості громад*» (2022)). Оскільки прогнозовані кінцеві результати та стратегічні цілі сформульовані в умовах невизначеності, під час тривалого збройного конфлікту, в документах наголошено на гнучкості запропонованих рішень і оцінок (Рамкова програма, 2018: с. 51).

Водночас риторично, що в цих нормативних практичних дискурсах, зокрема, для опису результатів взаємодії рефлексивно використовується теперішній час, що перетворює текст опису сценаріїв майбутнього на опис самого майбутнього, пропозиціонально змінюючи контекст і створюючи знакове середовище для імплікованих похибок моделювання. Порівнюючи рамкові програми ООН в Україні на 2018—2022 роки та 2022—2023 роки, можна простежити суттєві зміни в пріоритетах та прогнозованих результатах щодо України — після повномасштабного вторгнення.

Зокрема, бачення трансформації України, запропоноване в рамковій програмі 2018—2022, у розділі «Гордість за Україну в Європі та світі», було сформульовано таким чином: «Станом на 2020 рік, Україна є згуртованою країною, де всі люди різних національностей та культур, незахищені та вразливі групи мають можливість розвинути свій повний потенціал; є вільними від дискримінації, поділяють демократичні цінності; пишаються своєю країною і активно беруть участь у спільних процесах своєї країни та сприяють глобальним цілям» (Рамкова програма, 2018: с. 80). Також, сценарій майбутнього (наприклад, прогнозований у 2017 році кінцевий результат 4 на 2022 рік у сфері людської безпеки, соціальної згуртованості та відновлення) в ранній рамковій програмі було сформульовано так: «Станом на 2022 рік громади, включаючи їх найбільш уразливих осіб і ВПО, є більш стійкими та на засадах рівності отримують переваги від більшої соціальної єдності, якісних послуг та підтримки відновлення» (Рамкова програма, 2018: с. 49). Утім, у перехідній рамковій програмі 2022 року, вже з урахуванням ескалації, відбувається кардинальне зміщення фокуса з соціальної розбудови на фізичне збереження населення в умовах війни — і першим стратегічним пріоритетом стає саме «Порятунк життів (Saving Lives)» (ООН в Україні, 2022: с. 11). Серед прогнозованих на 2022 рік результатів попередньої програми уразливими виявились аспекти сценаріїв, що стосувались зменшення безробіття та поси-

лення інтеграції осіб з досвідом тривалого внутрішнього переміщення у спільноти-реципієнти, оскільки реструктурування спільнот під впливом нової хвилі міграції і зміни в економіці регіонів за умов повномасштабного вторгнення утворило значні лакуни в сценаріях, пов'язані з вторинною міграцією попередньо інтегрованого населення, а також знищенням соціального і фізичного простору окремих населених пунктів, неспроможністю підприємств у зоні окупації і бойових дій забезпечувати робочі місця.

Таким чином, хоч саму ймовірність ескалації та перетворення конфлікту на повномасштабний чи «заморожений» було враховано у менеджменті ризиків стосовно більш ранніх сценаріїв (Рамкова програма, 2018: с. 52), масштаб та перебіг війни після лютого 2022 року унеможлиблює врахування і реалізацію запропонованих в попередньому контексті інструментів впливу на стійкість населення в Україні.

Оцінюючи зміни моделювання майбутнього в зазначених програмах за шкалою «переконання—сумнів» (точніше, $V(PES)D$), можна зробити низку зауважень. По-перше, пріоритети і результати у сфері людської безпеки, соціальної згуртованості та відновлення значною мірою залежать від стабільності соціального простору; отже, в умовах невизначеності й динамічних змін у безпековій ситуації усі відповідні аспекти сценаріїв підлягають ситуативній регуляції, відтермінуванню й уточненню ($(PES)D$), крім базового пріоритету порятунку життів (V). По-друге, пропозиціональна похибка прогнозування може впливати з підстави для стійкості в умовах невизначеності: в кризових умовах відбувається масштабування ціннісних підстав для стійкості від суб'єктивно значущих (особистісна резиліентність) до соцієтально важливих (справедливість); отже, індикатори ранніх сценаріїв, зокрема, відновлення, соціальна згуртованість, оптимальний варіант завершення конфлікту, набувають нових конотацій і умов успішності (відтак, $V(PE) > SD$) — що необхідно закласти як резерв гнучкості у подальші прогнози і сценарії вже постконфліктного регулювання.

Далі у статті пропоную розглянути кілька сценаріїв постконфліктного майбутнього, представлених на різних фазах російсько-української війни, а також зміни в індикаторах і значеннях, спричинені гетерогенним шоком внаслідок ескалації у 2022 році.

Сценарії реінтеграції (де)окупованих територій України: зрізи 2019 й 2022 років

Питання суспільної стійкості та сценаріїв її досягнення в Україні є предметом актуальних обговорень. Зокрема, розробка постконфліктних економічних і соціальних сценаріїв має на меті не лише створення моделі бажаного/досяжного майбутнього (Balinchenko, 2022), а й складніші завдання, пов'язані з перебудовою і стабілізацією соціокультурного простору.

ру спільнот як в умовах безпекових ризиків, так і під впливом потужних демографічних змін, спричинених внутрішнім переміщенням 5,1 мільйона осіб — станом на травень 2023 року (Ukraine, 2023: p. 1).

Попри збройну агресію проти України з лютого 2014 року, до повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року воєнний стан в Україні було введено лише один раз, на 30 діб у 10 областях України (Про введення воєнного стану, 2018; 2022). Рішення було прийнято через інцидент із захопленням російськими військами 24 українських моряків у Криму та значний резонанс цієї події в українському суспільстві. У деяких регіонах застосовувалися 30-денні обмеження, втім, положення про обмеження свободи слова та зібрань не реалізувалися на практиці (Aggregate Freedom Score, 2019). Відтак, населення українських регіонів, що не межували непідконтрольними уряду територіями України та зоною проведення антитерористичної операції/операції об'єднаних сил (АТО/ООС), перебували у ситуації, наближеній до довоєнної, без прямого й очевидного впливу, здавалося б, географічно віддаленого, збройного конфлікту на повсякденне життя і діяльність цих спільнот.

У 2019—2020 роках посилюються наративи «втоми від війни» і невдоволення регіонами, безпосередньо пов'язаними з конфліктом. Зокрема, зростає упереджене ставлення населення до учасників АТО/ООС і «невидимість» внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у спільнотах переміщення. Наприклад, станом на грудень 2019 — січень 2020 року, з 370 000 опитаних ветеранів АТО/ООС, 49% вказали на несправедливе та упереджене ставлення до них у їхніх спільнотах, 32% зазначили, що почуваються виключеними з власних спільнот, а 73% визначили свій досвід як такий, що є недосяжним для розуміння цивільним населенням (ІОМ, 2020: р. 3); також в цей період Міжнародна організація з міграції вказувала на присутність в Україні 1 437 406 внутрішньо переміщених осіб, що мають «тягар виживання» та потреби в реінтеграції (ІОМ, 2020: р. 4).

Таким чином, численні, а часом і суперечливі потреби і вразливості груп у постраждалих від війни спільнотах, як на підконтрольних уряду територіях (ПУТ) та непідконтрольних уряду територіях (НПУТ) України, а також перехід з 2018 року від режиму антитерористичної операції до Операції об'єднаних сил (під керівництвом ЗСУ) — актуалізували потребу у створенні сценаріїв щодо майбутнього регулювання взаємодії між групами населення з різним досвідом, пов'язаним з окупацією, переміщенням, поверненням, участю у бойових діях, з урахуванням уявлень про справедливість, сформованих в межах цього досвіду.

Олексій Гарань, Максим Яковлев та Марія Золкіна (2019) наводять у статті низку порівняльних даних за 2017—2018 роки щодо підтримки респондентами варіантів майбутньої політики України щодо тимчасово окупованих на той момент територій. Цікавими видаються результати

оцінки респондентами чотирьох сценаріїв щодо постконфліктної інтеграції тимчасово окупованих територій: розподіл підтримки екстремальних сценаріїв (А — припинення взаємодії та евакуація населення та D — максимальна, зокрема, й економічна взаємодія) становив 17 та 20 відсотків відповідно. Сценарії часткової ізоляції передбачали економічну блокаду (В; partial isolation-1) та гуманітарний зв'язок, передбачений Мінськими домовленостями (С; partial isolation-2); розподіл підтримки — по 21 та 22 відсотки відповідно (Haran et al., 2019: pp. 699—701). Автори також розглядали реакцію населення на сценарій майбутнього введення миротворчого контингенту інших країн на тимчасово окуповані на той момент території України. За даними опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» (DIF), у 2018 році 61 відсоток респондентів висловив підтримку такого сценарію; подібний варіант виявився непопулярним тільки в східному макрорегіоні (Haran et al., 2019: p. 700). У 2019 році було винесено на обговорення ще один постконфліктний сценарій ймовірної амністії представників охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, що продовжували працювати під час режиму псевдореспублік; за результатами опитування DIF, більшість респондентів відкинула можливість таких компромісів, хоча регіонально Гарань та ін. описують ситуацію таким чином: «що ближче до лінії фронту, то більше українців готові до компромісу» (Haran et al., 2019: p. 702).

Проте, з початком повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року відбулись зміни в означенні «тимчасово окупованих територій, зокрема, втратила актуальність сема сепаратизму, що впливала на оцінку сценаріїв з 2014 року. Також мала місце чергова масштабна хвиля переміщення українців всередині країни і за її межами. В актуальних офіційних документах, що стосуються (де)окупованих територій значна увага приділяється персональній відповідальності фізичних осіб, що підтримують діяльність окупаційних військ та відповідних адміністрацій (Про внесення змін, 2022), а також варіативності сценаріїв майбутнього, залежно від гетерогенного шоку (соціального, фінансового, безпекового), на рівні груп населення і спільнот (The Development Impact, 2022).

Відповідно, з 2022 року низка чинників негативно впливає на довгострокове планування у невизначених умовах війни, отже, зсув по шкалі «переконавання—сумнів» (B(PES)D) відбувається в кількох напрямках. По-перше, гетерогенність ризиків і динамічний характер ситуації (наприклад, значні регіональні розбіжності між потребами і викликами у спільнотах Сходу, Півночі та Півдня, з одного боку, і Центру та Заходу України, з іншого боку) відповідають зменшенню довіри до прогнозування, а разом із тим з 2022 року зростає усвідомлення ситуації в регіонах поза безпосереднім впливом воєнних дій, умовно це можна зобразити як $DSE \geq BP$. По-друге, виникає потреба у сценаріях, з урахуванням спе-

цифіки підгруп, що знаходяться в зоні ризику «невидимості», з огляду на актуальні масштабні виклики; зокрема, громадян, що тривалий час знаходились у ситуації гібридного впливу і «відкладеного життя» внаслідок тривалого внутрішнього переміщення (protracted internal displacement) з 2014—2016 років або тривалого перебування в окупації на НПУТ Донецької та Луганської областей і Автономної Республіки Крим (з початку збройної агресії), учасників бойових дій/ветеранів АТО та ООС до повномасштабного вторгнення; також чинником руйнування попереднього сценарію є те, що ВПО, які завдяки програмам розвитку успішно інтегрувались в спільноти переміщення до 2022 року, згодом зазнали повторення деструктивного сценарію, з втратою житла і вторинним переміщенням (наприклад, з Сіверськодонецька, Бахмута, Вугледара та Маріуполя), умовно: $D > SEBP$. По-третє, зміна ситуації та відмова від попередніх постконфліктних сценаріїв актуалізують додаткову потребу, з одного боку, в урахуванні в моделюванні опору гібридному впливу в соціокультурному просторі: відмові від культурних продуктів країни-агресора, топонімічних змінах, популяризації української ідентичності як автентичної, на протигагу російським «імперським нарративам», а, з іншого боку, сумнівним компонентом сценаріїв може бути раціоналізація і, відповідно, виправдання агресії як такої, що її спровоковано мовною чи демографічною специфікою найбільш постраждалих регіонів, відтак: $BP \geq DSE$.

Узагальнюючи, можна зауважити також, що зміни в розумінні характеру і мети агресії проти України унеможливають реалізацію сценаріїв 2019 року, оскільки в них не передбачено виникнення актуальних з 2022 року безпекових ризиків, пов'язаних із загрозами геноциду та позбавлення суб'єктності, і, відповідно, не враховано зміни в мотивації до спротиву і підставах для колективної та індивідуальної резиліентності, що мали місце з лютого 2022 року.

Висновки та потенціал подальшого дослідження процесів моделювання постконфліктних сценаріїв за умов війни

В контексті України, в стратегічному плануванні є потреба в сценаріях майбутньої політики щодо територій, що зазнали окупації і відповідних демографічних і соціокультурних змін. З огляду на обмеження наявного потенціалу для довгострокового моделювання постконфліктних сценаріїв в Україні, метою формування таких прогнозів може бути, крім моделювання розвитку наявних і появи нових суспільних трендів у перспективі постконфліктної відбудови, оцінка можливості застосування відомих сценаріїв поствоєнного відновлення соціального простору, реінтеграції окупованих територій та громадянської освіти населення,

що перебувало під агресивним інформаційним впливом. Таким чином, слід виокремити два важливих аспекти громадянсько-просвітницького складника процесів відновлення та реінтеграції. По-перше, сценарії повинні містити оцінку підходів до формування громадянської грамотності та «хорошого громадянина, за Вестгаймером і Кане (Westheimer, Kahne, 2004), з метою визначення обсягу і оптимального терміну просвітницького впливу, спрямованого на подолання екзотизації вразливих груп і розвиток стійкості громади. По-друге, варто передбачити можливості (пере)виховного впливу в перспективі військово-цивільної реінтеграції та викликів, з якими доведеться зіткнутися під час постконфліктної оцінки колаборації/громадянської участі/обов'язку/спротиву тощо в контексті справедливості.

З огляду на функцію «самопідготовки до наступних подій і рефлексії щодо них у майбутньому» (Peirce, 1965: р. 257), що її виконують сценарії майбутнього у невизначених умовах, постконфліктне моделювання в умовах невизначеності майбутнього, зокрема, в ситуації фази ескалації війни після тривалого періоду конфлікту, «замороженого» міжнародними домовленостями, необхідно оцінювати з кількох перспектив: *мета моделювання; критерії успішності моделювання; ресурс гнучкості сценаріїв (похибки прогнозування, що спричиняють уточнення чи заміну пропозицій)*. Також доцільним видається застосування до сценаріїв динамічної версії Пірсової дихотомії «переконавання (Belief) — сумнів (Doubt)», а саме — «переконавання, в значенні переконаності в необхідності реалізації даного сценарію майбутнього (Belief) — передбачення (Prediction) — очікування, в значенні ймовірності (Expectation) — припущення (Supposition) — сумнів (Doubt)» (B(PES)D), що дозволяє не лише маркувати компоненти сценаріїв у невизначених умовах, а й гнучко адаптувати їх до змін контексту, з урахуванням пропозиціональних похибок у дискурсах.

З огляду на мету короткострокового моделювання, а саме — прогноз розвитку наявних трендів, що прослідковуються в даних, доступних під час різних фаз збройного конфлікту, в Україні, в контексті війни з 2014 року, до сфери актуального моделювання можна віднести міграційні процеси, реструктурування спільнот переміщення, прояви докчастичної резиліентності населення у кризових умовах, як пропозиціонально визначені. З урахуванням зміни суспільних настроїв стосовно цих аспектів як реакції на етапи війни, що збігаються з піковими хвилями міграції, зокрема, внутрішнього переміщення, у березні 2014 року, травні 2016 року і травні 2022 року, в короткостроковому постконфліктному моделюванні, а також подальших дослідженнях, слід враховувати розгортання поточних викликів, а також коливання у соціальній згуртованості та стійкості, зафіксовані за допомоги відповідних підходів та інструментів вимірювання (зокрема, SCORE та SHARP (Score-inspired

Holistic Assessment, 2022)), критерії яких можуть водночас слугувати контрольними маркерами успішності моделювання майбутнього стану змінених міграційними процесами спільнот. Також врахування пропозиціональних похибок у постконфліктних сценаріях дозволяє створити запас гнучкості, з урахуванням лакун у даних (наприклад, в ситуації відсутності достатньої для оцінки ситуації інформації про внутрішнє переміщення і зміни у спільнотах тимчасово окупованих територій за період 2014—2023 років із джерел, що підлягають верифікації; чи в умовах розчинення даних про осіб з досвідом тривалого переміщення у загальній статистиці, з березня 2022 року).

Таким чином, моделювання постконфліктних сценаріїв уже під час збройного конфлікту передбачає, з урахуванням специфіки російсько-української війни, введення в аналіз ціннісної координати справедливості та орієнтованої на оцінку можливостей практичної реалізації змодельованої стратегії шкали «переконавання—сумнів» (точніше, «переконавання (Belief) — передбачення (Prediction) — очікування (Expectation) — припущення (Supposition) — сумнів (Doubt)» (B(PES)D), що дозволяє оцінювати ліміти ресурсу гнучкості сценаріїв майбутнього і уточнювати потенціал стійкості спільнот в умовах критичної невизначеності щодо тривалості й інтенсивності майбутніх викликів.

ДЖЕРЕЛА

- ООН в Україні: перехідна рамкова програма. Вересень 2022 рік — грудень 2023 р. *Порятунок життів. Зміцнення систем. Розбудова стійкості громад.* (2022). UNSDCF. Взято з: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-05/Ukr_UN%20Transitional%20Framework_19.10.pdf (accessed 24.11.2024).
- Опитування загального населення, оперативний звіт: демографічна статистика та географічний розподіл. (2023). Раунд 13. Міжнародна організація з міграції (МОМ), 08 червня, 2023. Взято з: <https://dtm.iom.int/reports/operativniy-zvit-demografichna-statistika-ta-geografichniy-rozpodil-opituvannya-zagalnogo-naseleniya> (accessed 24.11.2024).
- Про введення воєнного стану в Україні. (2018). Указ Президента України № 393/2018. (Україна). Взято з: <https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594> (accessed 24.11.2024).
- Про введення воєнного стану в Україні. (2022). Указ Президента України № 2102-IX. (Україна). Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (accessed 24.11.2024).
- Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків. (2015). Постанова Верховної Ради України про Заяву Верховної Ради України. (Україна). Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text> (accessed 24.11.2024).
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб. (2022). Закон України № 2257-IX. (Україна). Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-IX#Text> (accessed 24.11.2024).
- Рамкова програма партнерства між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй на 2018—2022 роки. (2018). Група установ ООН в Україні. Взято з: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-06/UNPF-document-ukr.pdf> (accessed 24.11.2024).

- 2017—2018 main changes. (2018). UN SCORE for Eastern Ukraine. Retrieved from: https://use.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//Trends2018_UA.pdf
- Aggregate Freedom Score Report. Ukraine. (2019). Freedom in the World, 2019. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/ukraine>
- Balinchenko, S. (2022). From Paradise Lost to Paradise Conceptually Postponed: What Makes Scenarios of the Futures Being Staged. *Philosophy and Cosmology*, 28, 51—62. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/28/5>
- Burch, R. (2024). Charles Sanders Peirce. In: E.N. Zalta, U. Nodelman (Eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from: <https://plato.stanford.edu/entries/peirce/> (accessed 24.11.2024).
- Forster, E., Taylor, I. (2022). Asking the fox to guard the chicken coop: In defense of minimalism in the ethics of war and peace. *Journal of International Political Theory* 18(1), 91—109. <https://doi.org/10.1177/1755088220985882>
- Fossen, T. (2019). Language and legitimacy: Is pragmatist political theory fallacious? *European Journal of Political Theory*, 18(2), 293—305. <https://doi.org/10.1177/1474885117699977>
- Groves, Christopher (2019). Sustainability and the future: reflections on the ethical and political significance of sustainability. *Sustainability Science*, 14, 915—924. <https://doi.org/10.1007/s11625-019-00700-0>.
- Haran, O., Yakovlyev, M., Zolkina, M. (2019). Identity, war, and peace: public attitudes in the Ukraine-controlled Donbas. *Eurasian Geography and Economics*, 60, 684—708. <https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1667845>
- Inayatullah, S. (Ed.). (2004). *The Causal Layered Analysis (CLA) Reader Theory and Case Studies of an Integrative and Transformative Methodology*. Tamkang.
- IOM's Assistance to Conflict-Affected People in Ukraine. (2020). Bi-monthly Report, December 2019 — January 2020. Retrieved from: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/iom_ukraine_assisatcne_report_december_2019-january_2020_ukr.pdf (accessed 24.11.2024).
- Peirce, Ch.S. (1965). The Essentials of Pragmatism. In: Ju. Buchler (Ed.), *Philosophical Writings of Peirce*. New York. Dover Publications, Inc.
- Score-Inspired Holistic Assessment of Resilience of Population (SHARP): Assessing Social Cohesion, Resistance, and People's Needs in Ukraine Amid Russian Full-Scale Invasion — Wave 1 (2022). (2023). The Partnership Fund for a Resilient Ukraine (PFRU). Retrieved from: <https://reliefweb.int/report/ukraine/score-inspired-holistic-assessment-resilience-population-sharp-assessing-social-cohesion-resistance-and-peoples-needs-ukraine-amid-russian-full-scale-invasion-wave-1-2022> (accessed 24.11.2024).
- The Development Impact of the War in Ukraine: Initial projections. (2022). UNDP. Retrieved from: <https://www.undp.org/publications/development-impact-war-ukraine-initial-projections> (accessed 24.11.2024).
- Thomas, T. (2004). Russia's Reflexive Control Theory and the Military. *The Journal of Slavic Military Studies*, 17(2), 237—256. <https://doi.org/10.1080/13518040490450529>
- Ukraine — Complex Emergency. Fact Sheet #18. (2023). USAID. Retrieved from: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-complex-emergency-fact-sheet-18-fiscal-year-fy-2023> (accessed 24.11.2024).
- Westheimer, J., Kahne., J. E. (2004). Educating the 'Good Citizen': Political Choices and Pedagogical Goals. *Political Science and Politics*, 37, 241—247. <https://doi.org/10.1017/S1049096504004160>
- Wu, J. (2024). Pragmatism as the foundation of cognitive enactivism. *Cultures of Science*, 7(3), 210—221. <https://doi.org/10.1177/20966083241289967>

Одержано 02.12.2024

Прийнято до друку після рецензування 06.01.2025

Підписана до друку 12.03.2025

REFERENCES

- 2017—2018 main changes. (2018). UN SCORE for Eastern Ukraine. Retrieved from: https://use.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//Trends2018_UA.pdf
- Aggregate Freedom Score Report. Ukraine. (2019). Freedom in the World, 2019. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/ukraine>
- Balinchenko, S. (2022). From Paradise Lost to Paradise Conceptually Postponed: What Makes Scenarios of the Futures Being Staged. *Philosophy and Cosmology*, 28, 51—62. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/28/5>
- Burch, R. (2024). Charles Sanders Peirce. In: E.N. Zalta, U. Nodelman (Eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from: <https://plato.stanford.edu/entries/peirce/> (accessed 24.11.2024).
- Forster, E., Taylor, I. (2022). Asking the fox to guard the chicken coop: In defense of minimalism in the ethics of war and peace. *Journal of International Political Theory* 18(1), 91—109. <https://doi.org/10.1177/1755088220985882>
- Fossen, T. (2019). Language and legitimacy: Is pragmatist political theory fallacious? *European Journal of Political Theory*, 18(2), 293—305. <https://doi.org/10.1177/1474885117699977>
- General Survey of Population, Operational Report: Demographic Statistics and Geographical Distribution. (2023). Round 13. IOM, June 08, 2023. Ukraine. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://dtm.iom.int/reports/operativniy-zvit-demografichna-statistika-ta-geografichniy-rozpodil-opituvannya-zagalnogo-naselelnyya> (accessed 24.11.2024). [=Опитування 2023].
- Government of Ukraine — United Nations Partnership Framework 2018—2022. (2018). The United Nations Country Team (UNCT) in Ukraine. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-06/UNPF-document-ukr.pdf> (accessed 24.11.2024). [=Рамкова програма 2018].
- Groves, Christopher (2019). Sustainability and the future: reflections on the ethical and political significance of sustainability. *Sustainability Science*, 14, 915—924. <https://doi.org/10.1007/s11625-019-00700-0>.
- Haran, O., Yakovlyev, M., Zolkina, M. (2019). Identity, war, and peace: public attitudes in the Ukraine-controlled Donbas. *Eurasian Geography and Economics*, 60, 684—708. <https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1667845>
- Inayatullah, S. (Ed.). (2004). *The Causal Layered Analysis (CLA) Reader Theory and Case Studies of an Integrative and Transformative Methodology*. Tamkang.
- IOM's Assistance to Conflict-Affected People in Ukraine. (2020). Bi-monthly Report, December 2019 — January 2020. Retrieved from: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/iom_ukraine_assisatcne_report_december_2019-january_2020_ukr.pdf (accessed 24.11.2024).
- On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Increase the Effectiveness of Sanctions Related to the Assets of Individuals. (2022). The Law of Ukraine No. 2257-IX. (2022). (Ukraine). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-IX#Text> [=Про внесення 2022].
- On repelling the Armed Aggression of the Russian Federation and Overcoming its Consequences. (2015). Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). (Ukraine). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text> (accessed 24.11.2024). [=Про відсіч 2015].
- On the Introduction of Martial Law in Ukraine. (2018). Decree of the President of Ukraine No. 393/2018. (2018). (Ukraine). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594> (accessed 24.11.2024). [=Про введення 2018].

- On the Introduction of Martial Law in Ukraine.* (2022). Decree of the President of Ukraine No. 2102-IX. (Ukraine). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (accessed 24.11.2024). [=Про введення 2022].
- Peirce, Ch.S. (1965). *The Essentials of Pragmatism*. In: Ju. Buchler (Ed.), *Philosophical Writings of Peirce*. New York. Dover Publications, Inc.
- Score-Inspired Holistic Assessment of Resilience of Population (SHARP): Assessing Social Cohesion, Resistance, and People's Needs in Ukraine Amid Russian Full-Scale Invasion — Wave 1 (2022).* (2023). The Partnership Fund for a Resilient Ukraine (PFRU). Retrieved from: <https://reliefweb.int/report/ukraine/score-inspired-holistic-assessment-resilience-population-sharp-assessing-social-cohesion-resistance-and-peoples-needs-ukraine-amid-russian-full-scale-invasion-wave-1-2022> (accessed 24.11.2024).
- The Development Impact of the War in Ukraine: Initial projections.* (2022). UNDP. Retrieved from: <https://www.undp.org/publications/development-impact-war-ukraine-initial-projections> (accessed 24.11.2024).
- Thomas, T. (2004). Russia's Reflexive Control Theory and the Military. *The Journal of Slavic Military Studies*, 17(2), 237—256. <https://doi.org/10.1080/13518040490450529>
- Ukraine — Complex Emergency. Fact Sheet #18.* (2023). USAID. Retrieved from: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-complex-emergency-fact-sheet-18-fiscal-year-fy-2023> (accessed 24.11.2024).
- United Nations in Ukraine: Transitional Framework. September 2022 — December 2023.* (2022). UNSDCF. [In. Ukrainian]. Retrieved from: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-05/60ee8320-2575-40ca-96b9-981434c1adec_UN_Transitional_Framework_19102022.pdf. (accessed 24.11.2024).
- Westheimer, J., Kahne, J. E. (2004). Educating the 'Good Citizen': Political Choices and Pedagogical Goals. *Political Science and Politics*, 37, 241—247. <https://doi.org/10.1017/S1049096504004160>
- Wu, J. (2024). Pragmatism as the foundation of cognitive enactivism. *Cultures of Science*, 7(3), 210—221. <https://doi.org/10.1177/20966083241289967>

Received 02.12.2024

Accepted for publication after review 06.01.2025

Signed for printing on March 12, 2025

Svitlana BALINCHENKO,

Candidate of Sciences in Philosophy (PhD), Associate Professor,
Senior Research Fellow at the Department of History of Foreign Philosophy,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,
4, Triokhsviatytelska St., Kyiv, 01001
e-mail: sp.balinchenko@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-8345-0522>

PROPOSITIONAL SHORTCOMINGS IN MODELING OF THE FUTURE
IN THE CONTEXT OF CH.S. PEIRCE'S PRAGMATISM:
BASED ON POSTCONFLICT SCENARIOS

Ch.S. Peirce in 1902—1905 publications, in particular, “What is Pragmatism?” (in *The Monist*), while explaining the essentials of pragmatism, defines belief as a state of a self-satisfied habit, in contrast with doubt as the privation of habit, the state that tends to be a condition to erratic activity. Moreover, Ch.S. Peirce points out that the possibilities and limitations of probability description and assessment can be realized in future actions only,

as they denote the sphere of practice in which it is possible to develop self-control through self-preparation, employing belief and doubt, for subsequent reflection excluding the possibility of self-reproach. The pragmatistic tools for assessing and modeling future practical consequences have been integrated into modern theoretical approaches predicting crisis changes in social reality. Therefore, this paper is intended to evoke a discussion in the philosophical community on the idea of applying the pragmatistic tools of belief, and doubt, and assigning meaning to the scenarios characterized by uncertain chronological boundaries and deferred consequences, for instance, the scenarios of postconflict future suggested during the phases of the Russo-Ukrainian war. Peirce's belief-doubt dichotomy is transformed into a dynamic modal scale of Belief — Prediction — Expectation — Supposition — Doubt (B(PES)D) and applied to evaluate the propositional adaptability of scenarios to the unpredictable duration of future challenges, as well as the individual and collective resilience resource necessary to obtain the expected practical results in the war-affected communities. Thus, the paper is focused on the pre-2022 social and economic scenarios for the of the occupied territories reintegration, with attention paid to the changes triggered by the full-scale Russian invasion, as well as propositional adaptation of scenarios to the changed definition of realities due to large-scale migration processes and security risks of genocide and loss of subjectivity, actualized during this phase of the war. The study has employed secondary analysis of survey and statistical data from open sources for the period of armed aggression, as well as the analysis of scientific publications, official documents, and reports, to define the propositional limitations of long-term modeling embedded in practical discourses, as well as the influence of the concept of justice on the assessment of the future model in crisis conditions, within the framework of the refined belief-doubt scale (B(PES)D).

Keywords: *Peirce, belief, doubt, modeling of the future, resilience, justice, Ukraine.*